

Marek Gedl, *Die Pfeilspitzen in Polen*, „Prähistorische Bronzefunde”, Abteilung V, Band 6, Stuttgart 2014, ss. 155, tabl. 34.

Recenzowana publikacja pt. *Die Pfeilspitzen in Polen* autorstwa Marka Gedla stanowi kolejne opracowanie zabytków metalowych, jakie sukcesywnie ukazują się w ramach serii wydawniczej „Prähistorische Bronzefunde”. Tym razem zebrane i przeanalizowane zostały groty strzał z terenu Polski.

Wydawnictwo „Prähistorische Bronzefunde” święciło w tym roku (2014) pięćdziesięciolecie swojej działalności, co zostało uczczone międzynarodową konferencją, poświęconą podsumowaniu dotychczasowego funkcjonowania oraz dyskusją o przyszłości wydawnictwa. W ciągu 50 lat ukazało się 175 pojedynczych tomów, w których zebrano ponad 140 000 obiektów z miedzi, brązu, żelaza pochodzących z obszaru Europy i Bliskiego Wschodu, które datowane są od 3 000 do 500 roku p.n.e. Idea przyświecająca publikacjom polega na jednolitym, analitycznym i graficznym opracowaniu zabytków metalowych z uwzględnieniem uwag chronologicznych, chorologicznych oraz funkcjonalnych. Również przedmioty wykonane z innych surowców (metale szlachetne, kość, poroże), które są formalnie i funkcjonalnie jednoczasowe brane są pod uwagę przy opracowaniach. Całość wydawnictwa jest podzielona na XXI sekcji, z czego sekcje od I do XVIII dotyczą konkretnej kategorii przedmiotów, natomiast dział XIX to pozostałe znaleziska (formy odlewnicze), dział XX dotyczy publikacji o charakterze przyczynkarskim, natomiast ostatnia sekcja XXI to prezentacje regionalnych i chronologicznych podziałów epoki metali.

Dotychczas w ramach V działu, który dotyczy gro-
tów włóczni i strzał, opublikowanych zostało 5 tomów, w których omówione zostały zabytki z terenu Grecji¹,

¹ R. A. J. Avila, *Bronzene Lanzen- Und Pfeilspitzen der griechischen Spätbronzezeit*, „Prähistorische Bronzefunde”, Bd. 1, 1983.

Moraw², Polski³, Dolnej Saksonii i Westfalii⁴ oraz Brytanii⁵. Kolejne szóste opracowanie autorstwa Marka Gedla dotyczy gro-
tów strzał z obszaru Polski.

Układ recenzowanej publikacji, forma zapisu materiałów źródłowych oraz część kartograficzna są podporządkowane zasadom serii wydawniczej „Prähistorische Bronzefunde”. W części pierwszej opisowej znajduje się wstęp, w którym zamieszczone są informacje o wytwarzaniu, morfologii, terminologii i typologii, okolicznościach pozyskania znalezisk, historii badań, chronologii, czasowej i kulturowej pozycji gro-
tów strzał z obszarów objętych opracowaniem, funkcji oraz śladach użytkowania. W dalszej części pracy szczegółowo przedstawiony został materiał źródłowy zebrany w katalogu zabytków oraz wykaz używanych skrótów, ważniejszej literatury, spis muzeów i kolekcji, w których obecnie znajdują się zabytki, a także lista stanowisk.

Podział gro-
tów strzał został dokonany, biorąc pod uwagę rodzaj surowca, z którego zostały wykonane (metal, kamień, poroże/kość) oraz formę liścia i sposób osadzenia (tulejka, trzpień). Autor wskazuje kilka publikacji, których autorzy kierowali się podobnymi kryteriami podziału (Říhovsky 1996; Fogel 1979). Profesor Gedl kilkakrotnie podkreśla, że w porównaniu do innych grup zabytków groty strzał mają małe znaczenie dla studiów nad periodyzacją i chronologią

² J. Říhovsky, *Die Lanzen-, Speer- Und Pfeilspitzen in Mähren*, „Prähistorische Bronzefunde”, Bd. 2, 1996.

³ M. Gedl, *Die Lanzen- und Pfeilspitzen in Polen*, „Prähistorische Bronzefunde”, Bd. 3, 2009.

⁴ F. Laux, *Die Lanzen- und Pfeilspitzen in Niedersachsen (mit einem Beitrag von J.-H. Bunnefeld zu den Lanzen- und Pfeilspitzen in Westfalen)*, „Prähistorische Bronzefunde”, Bd. 4, 2013.

⁵ R. Davis, *The Early and Middle Bronze Age Spearheads of Britain*, „Prähistorische Bronzefunde”, Bd. 5, 2012.

epoki brązu i wczesnej epoki żelaza (za wyjątkiem grotów „scytyjskich”, wytwarzanych przeważnie z brązu i używanych przez grupy wschodnioeuropejskich nomadów), gdyż nie noszą one wyraźnych oznak typologicznego rozwoju od form prostych do skomplikowanych.

W podrozdziale stan badań autor informuje o liczbie grotów, które zostały uwzględnione w jego opracowaniu (1792 sztuk, z czego 637 z brązu, 31 z żelaza, 593 z poroża/kości, 531 z krzemienia). Wyraża również pogląd, że musiało ich być znacznie więcej. Jednak trudności związane z rozpoznaniem wynikające ze złego stanu zachowania, szczególnie egzemplarzy z żelaza oraz zagubienie innych w wyniku działań II wojny światowej wpłynęło na znaczne obniżenie ich ilości. W dalszej części mowa jest o częstotliwości występowania każdego z wyróżnionych rodzajów grotów (brązowych, żelaznych, kościanych/rogowych, krzemiennych) w zależności od kontekstu odnalezienia i od przedziału czasowego.

W kolejnym podrozdziale (historia badań) autor prezentuje dzieje zainteresowania badaczy tym zagadnieniem (pierwsza opublikowana informacja o grotach strzał pochodzących z cmentarzyska w Masłowie pojawiła się w 1711 roku). Autor zwraca uwagę na nierównomierny poziom publikacji, a jako jeden z lepiej skonstruowanych katalogów zabytków metalowych wymienia ten stworzony dla zabytków pochodzących z grodziska w Wicinie, gdzie znaleziono aż 140 grotów strzał typu scytyjskiego (Jaszewska 2011). Natomiast jedyne jak dotąd opracowanie grotów strzał kultury łużyckiej zostało opublikowane przez J. Fogla (1979, 1988), który sporządził je w ramach swoich studiów nad bronią tej kultury. Był on również autorem publikacji grotów strzał pochodzących z kultury pomorskiej.

Natomiast w części poświęconej chronologii obok ogólnie obowiązujących systemów periodyzacyjnych szczegółowo zaprezentowane zostały lokalnie stosowane periodyzacje dla każdej z kultur uwzględnionych w opracowaniu poczynając od początków epoki brązu, a kończąc na wczesnej epoce żelaza. Wymienione zostały obszary objęte opracowaniem z uwzględnieniem pojawienia się i zanikania oraz najczęstszego występowania różnych rodzajów grotów.

Autor, wypowiadając się o funkcji, wyraża pogląd, że groty strzał stanowiły broń używaną w walce lub służyły do zabijania zwierzyny w trakcie polowań. Zaznacza, że niektóre egzemplarze wykonane z kości i/lub z poroża mogły służyć do polowań na

mniejszą zwierzynę. Wskazuje również, że wykonane dla niektórych cmentarzysk badania antropologiczne szczątków kostnych wykazały, że większość grotów znajdowała się w grobach osobników męskich (ilustruje to rycina 2 z wykazem cmentarzysk, z których kości poddane zostały badaniom antropologicznym oraz rycina 3 prezentująca podział osobników według kategorii wieku i płci). O sposobach użytkowania mogą świadczyć również różne ślady pozostawione na grotach (działanie ognia) oraz okoliczności ich znalezienia.

Najobszerniejsza część pracy została poświęcona prezentacji materiału źródłowego. Katalog zabytków podzielony został na 4 duże części dopowiadające 4 głównym typom grotów wykonanych z brązu, żelaza, kości i/lub poroża oraz krzemienia. W obrębie tych 4 dużych jednostek następują bardziej szczegółowe podziały. Każda z wyróżnionych grup zabytków jest opisana począwszy od podania kryteriów swojego wyodrębnienia. Następnie podana jest lista zabytków, a przy każdym z nich istnieją wyczerpujące dane dotyczące kontekstu znalezienia, cech morfologicznych, pozostałego inwentarza wchodzącego w skład całego zespołu, datowania, literatury oraz miejsca przechowywania. Zabytek posiada również numer odpowiadający numeracji zamieszczonej w części ilustracyjnej, dzięki czemu można sprawnie odnaleźć jego rysunek. Na końcu prezentacji poszczególnej grupy znajduje się informacja o chronologii i zasięgu jej występowania.

Część druga całego opracowania grotów strzał z Polski przybrała formę graficzną. Są to jednolicie wykonane rysunki każdego zabytku będącego częścią opracowania, zamieszczone na 25 tablicach oraz mapy, z których dwie prezentują rozmieszczenie wszystkich zabytków w obrębie omawianego obszaru (tablica 26, 27), a pozostałe rozprzestrzenienie wyróżnionych typów z poszczególnych odcinków czasowych na tle omawianego obszaru (tablice 28-34). Tablice rysunkowe zabytków oraz mapy ich rozprzestrzenienia posiadają jednolitą numerację, która powtórzona jest również w tekście. Takie rozwiązanie usprawnia poruszanie się w obrębie kilkunastu typów grotów strzał, uwzględniając najważniejsze cechy, przedstawienie rysunkowe i rozprzestrzenienie przestrzenne.

Recenzowana publikacja autorstwa Marka Gedla niewątpliwie stanowi cenne źródło do poznania grotów strzał z terenu Polski od młodszej epoki brązu do wczesnej epoki żelaza. Dzięki jasnym i przejrzystym zasadom wypracowanym i stosowanym przez redakcję serii wydawniczej w jednej publikacji znajdziemy

cały zbiór zabytków, które zostały jednolicie uporządkowane i opisane, z odnośnikami do chronologii i obszarów występowania. W ten sposób badacze zajmujący się epoką brązu i wczesną epoką żelaza otrzymują ogromne źródło wiedzy. Pomimo podkreślanej przez autora małej przydatności grotów strzał w studiach nad chronologią mogą one przyczynić się do pogłębionych studiów nad lokalnymi zagadnieniami.

Dagmara Łaciak

BIBLIOGRAFIA

- Fogel J. 1979. *Studia nad uzbrojeniem ludności kultury lużyckiej w dorzeczu Odry i Wisły. Broń zaczepna*, Poznań.
- Fogel J. 1988. *Militaria kultury lużyckiej z dorzecza Odry i Wisły (źródła)*, Poznań.
- Jaszewska A. (red.) 2011. *Wicina. Katalog zabytków metalowych*, Biblioteka Archeologii Środkowego Nadodrza, zeszyt 5, Zielona Góra.
- Říhovsky J. 1996. *Die Lanzen-, Speer- Und Pfeilspitzen in Mähren*, Prähistorische Bronzefunde, Abt. V, Bd. 2, Stuttgart.

Adres Autorki:

Dr Dagmara Łaciak
Instytut Prahistorii
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ul. Św. Marcin 78
61-809 Poznań
dagmara.laciak@gmail.com